

8 november 2021

Advies van praktijkpanels voor een weidevogelbestendig mestbeleid

Dorien Jansen¹

Anne Jansma²

Astrid Manhoudt¹

Carleen Weebers²

1.BoerenNatuur; 2.Van Hall Larenstein

Samenvatting

Nederland draagt internationaal een grote verantwoordelijkheid voor een aantal weidevogelsoorten en hun broedhabitat. Naar aanleiding van een aangenomen motie van De Groot e.a. uit 2019 zijn BoerenNatuur en Hogeschool Van Hall Larenstein door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) gevraagd om met een advies op basis van input van drie praktijkpanels te komen over mogelijke verbeteringen van een weidevogelbestendig mestbeleid. Hiervoor zijn in juni en juli 2021 drie panelbijeenkomsten georganiseerd met projectleiders van agrarische collectieven, agrariërs, onderzoekers en bedrijfsadviseurs. De inbreng van deze geraadpleegde personen tijdens deze drie digitale bijeenkomsten staan in deze notitie.

Mest heeft invloed op weidevogels op vier niveaus: type mest; tijdstip van bemesting; methode van opbrengen van de bemesting; en hoeveelheid mest vanwege de invloed op het habitat en voedselbeschikbaarheid. De panelleden gaven aan dat voor weidevogelboeren een aantal nadelen in het huidige mestbeleid en wetgeving zitten. Deze nadelen werken soms op alle vier deze niveaus nadelig om het juiste habitat voor weidevogels te creëren. Specifieke mestwetgeving en -beleid is nodig om de weidevogels te bedienen, net als stimulering van weidevogelvriendelijke opties in stalsystemen en methode binnen het mestbeleid. Tot slot zijn er regels op systeemniveau die transitie naar weidevogel-georiënteerde boeren in de weg staan, zoals de regels voor de toediening van de mest, een focus op emissiebeperkingen in plaats van op gezonde bodem met veel bodemleven. Mogelijkheden op systeemniveau, zoals gemakkelijkere samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders moeten mogelijk worden gemaakt.

De conclusie van de panels is om in te zetten op twee beleidssporen: één beleid voor extensieve boeren met veel weidevogels en één beleid voor de overige boeren. Het beleidsspoor voor de extensieve boeren met veel weidevogels moet ruimte bieden voor specifieke uitvoering van de bemesting(sregels) voor zeer extensieve bedrijven met veel weidevogels, die de vogels ten goede komt en waarin verantwoording gebeurd op bedrijfsniveau. In het tweede beleidsspoor voor alle andere boeren stimuleren dat de koe zoveel mogelijk in de wei staat en het gebruik van kunstmest ontmoedigen. Om onderscheid te maken tussen bedrijven behorend tot beide beleidssporen wordt een voorzet gedaan, maar dit zal nader moeten worden onderzocht.

BoerenNatuur en Van Hall Larenstein hebben geprobeerd in deze notitie zo goed mogelijk en op hoofdlijnen de input samen te vatten van de aanwezigen tijdens de drie panel bijeenkomsten. Deze notitie is geen standpunt van deze organisaties alleen een advies op basis van de inbreng en discussies van de aanwezigen tijdens deze drie bijeenkomsten. In verband met COVID waren deze bijeenkomsten digitaal.

Inhoudsopgave

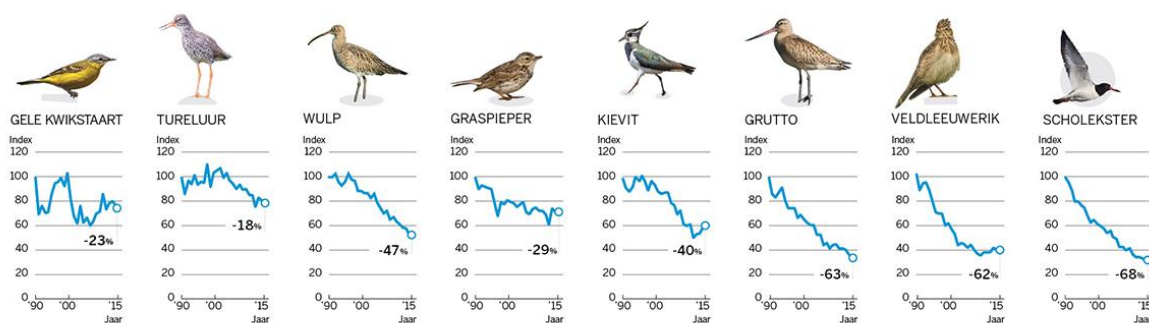
Inhoud

Samenvatting	1
1. Aanleiding.....	4
2. Praktijkervaringen benodigdheden mestbeleid voor weidevogels	5
2.1 Directe effecten mestbeleid op weidevogels	6
2.2 Flexibiliteit om de weidevogels te bedienen	9
2.3 Stimuleringsbeleid nodig.....	10
2.4 Regels op systeemniveau.....	11
3. Advies voor verbeteren van het mestbeleid	12
3.1 Beleidsspoor 1: (Zeer) extensieve bedrijven (biologisch of gangbaar, met name (melk)veebedrijf)	13
3.2 Beleidsspoor 2: Regelgeving voor overige bedrijven	14
3.3 Criteria voor extensieve bedrijven die in aanmerking komen voor beleidsspoor 1	15
4. Aanbevelingen voor een weidevogelbestendig mestbeleid	15
5. Relevante literatuur	17
Bijlagen.....	18
Bijlage 1. Positieve praktijkervaringen van mestgebruik op weidevogels.....	18
Bijlage 2. Knelpunten naar aanleiding van mestbeleid en uitvoering	19
Bijlage 3. Onderzoeksvragen uit de panelbijeenkomsten.....	21
Bijlage 4. Sheets van de bijeenkomsten	22
Bijlage 5. Aanwezig bij de expert- (3) en twee praktijkdeskundigen-bijeenkomsten (1 en 2).....	25

1. Aanleiding

In 2019 is een motie aangenomen van De Groot e.a. (Kamerstuk 26 407, nr. 121) (Overheid.nl, 2019) waarin gevraagd wordt om een weidevogelbestendig mestbeleid. Naar aanleiding daarvan is in eerste instantie een verkennend literatuuronderzoek uitgevraagd bij de Commissie Deskundige Meststoffenwet (CDM). Het CDM-advies is in 2020 opgeleverd en naar de Tweede Kamer gestuurd (CDM, 2020). Naast wetenschappelijk advies wil LNV ook graag van de praktijk horen hoe zij aankijken tegen een weidevogelbestendig mestbeleid; welke belemmeringen zij zien in de mestwetgeving; en wat er nog meer gedaan kan worden in het (mest)beleid om gezonde weidevogelpopulaties te stimuleren. Hiervoor zijn op verzoek van het Ministerie van LNV door BoerenNatuur en Hogeschool Van Hall Larenstein drie praktijkpanels georganiseerd. Twee panelbijeenkomsten zijn georganiseerd voor gangbare en biologische melkveehouders met weidevogels op hun bedrijf. Bij één van deze bijeenkomsten is ook een akkerbouwer aangeschoven. De derde panelbijeenkomst is georganiseerd voor projectleiders van de agrarische collectieven, onderzoekers en bedrijfsadviseurs. Zie Bijlage 5 voor de deelnemers aan alle bijeenkomsten. De adviezen van zowel het CDM als de uitkomsten uit deze praktijkpanels kunnen door LNV worden gebruikt om tot een voorstel te komen hoe een weidevogelbestendig mestbeleid eruit komt te zien.

Nederlandse weidelandschappen spelen een heel belangrijke rol als broedgebied voor weidevogelpopulaties en om die reden draagt ons land internationale verantwoordelijkheid voor een groot aantal van deze soorten als de grutto, kievit, tureluur en wulp. Al meerdere decennia nemen de weidevogelpopulaties af (zie afbeelding 1), door meerdere oorzaken, waaronder het verlies aan geschikt weidevogelgrasland door intensivering van de landbouw, klimaatverandering, versnippering van het landschap door verstedelijking en infrastructuur en door een toenemende predatiedruk (Kleijn et al., 2010; Groen et al., 2012).

Afbeelding 1. Trends in populatiegrootte van een achttal weidevogels 1990-2015 (bron: Netwerk Ecologische Monitoring via Vogelbescherming (2016).

Om dit tij te keren moeten bij keuzes ten aanzien van landschapsinrichting en graslandbeheer de behoeftes van weidevogels centraal staan en moeten er maatregelen worden gehanteerd die habitat van weidevogels geschikt maken gedurende het gehele broedseizoen (o.a. door de eerste maaisnede van grasland later te laten plaatsvinden). De hoeveelheid, het type en de kwaliteit mest spelen hierin een belangrijke rol. Onder intensief graslandbeheer met hoge bemestingsgiften ontstaat er eind april al een zwaar gewas, welke vroeg gemaaid wordt en daarmee de overlevingskans van nesten en kuikens fors reduceert (Kleijn et al., 2010). Een zwaar gewas is ook bij het uitstellen van de maaidatum ongeschikt voor weidevogelkuikens doordat het moeilijk doorwaadbaar is en het daardoor veel energie kost om zich te verplaatsen en voldoende insecten te vangen. Daarnaast is onder intensief bemestingsbeheer de botanische variatie in het grasland laag (Dobben et al., Groen et al., 2012). In weidevogelgebieden gaat daarom de voorkeur uit naar het toepassen van een lage bemesting (<100 kg N/ha) en bij voorkeur in de vorm van vaste mest. Nutriënten in vaste mest komen pas langzaam beschikbaar voor opname door de plant, waardoor de grasgroei, bij toediening van vaste mest in het voorjaar, ook langzaam op gang komt (Visser et al. 2021). Daarnaast beïnvloedt het type mest en de kwaliteit ervan (de C/N verhouding) de beschikbaarheid van voedsel voor weidevogels (rode wormen) en hun kuikens (insecten) (Visser et al., 2021; Onrust et al., 2019; Curry, 1997).

2. Praktijkervaringen benodigdheden mestbeleid voor weidevogels

De deelnemers aan de twee praktijkpanels benoemden veel relaties tussen weidevogels en bemesting welke, direct en indirect, te maken hebben met het mestbeleid. In de tweede en derde panelbijeenkomst zijn eerst conclusies herhaald van de eerdere bijeenkomst(en). Deze zijn te vinden in Bijlage 4. Breed gedragen opmerkingen uit de panelbijeenkomsten zijn gebundeld in vier categorieën:

1. Directe effecten van mestbeleid op weidevogels;
2. Flexibiliteit in het mestbeleid en -wetgeving om weidevogels goed te kunnen bedienen op extensieve bedrijven met veel weidevogels;
3. Stimulering van keuzes voor weidevogelmaatregelen aangaande bemesting;
4. Flexibiliteit in regels op niveau van het bedrijfssysteem.

Elke categorie wordt hieronder uitgelicht. Naast goed mestbeleid is voldoende een voldoende natte bodem voor weidevogels cruciaal. Op de waterstand in een perceel wordt verder niet ingegaan in deze notitie, omdat dit niet gevraagd is, maar bij een

droge bodem zijn er zeer weinig insecten en wormen in een perceel, die juist van belang zijn voor weidevogels.

2.1 Directe effecten mestbeleid op weidevogels

Het gebruik en toedienen van meststoffen kan, afhankelijk van de methode en de hoeveelheden, directe en indirecte effecten hebben op het voorkomen van weidevogels en het vliegvlug worden van kuikens. Vanuit weidevogeloogpunt zijn volgens de praktijkdeskundigen de volgende beheermaatregelen ten aanzien van het gebruik van mest het belangrijkste:

1. Jaarrond beperkte mestgift (ca. 10 ton/hectare tot maximaal 20 ton/hectare), liefst met ruige mest om de ontwikkeling van een kruidenrijke, gevarieerde en open graslandvegetatie met een hoge beschikbaarheid van wormen en insecten op een perceel te krijgen. Onder ruige mest wordt verstaan: vaste strorijke mest, ofwel vaste mest waarin zichtbaar een substantiële hoeveelheid stro aanwezig is. (Uit: Besluit gebruik meststoffen: art. 1 onder q). Deze definitie wordt door RVO ook gehanteerd voor het Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb).
2. Binnen het weidevogelbeheer gaat het om het creëren van variatie in ruimte en tijd, oftewel goed mozaïekbeheer. Stimulering van de aanwezigheid en beschikbaarheid van in de vegetatie levende insecten door variatie in bemesting toe te passen om voldoende voedselaanbod te bieden aan weidevogels en hun opgroeiende kuikens. Variatie in bemesting betekent variatie in:
  - a. Type mest
  - b. Tijdstip van bemesting
  - c. Manier van bemesting
  - d. Hoeveelheid mest

A. *Type mest*

Ruige mest is van belang voor het behoud en/of de ontwikkeling van een kruidenrijke, gevarieerde en open extensieve graslandvegetatie met een hoge beschikbaarheid van wormen en insecten op een perceel. Variatie in type mest op het bedrijf tussen de ruige mest (op extensieve percelen), dikke fractie en drijfmest op andere percelen, kan gedurende het broedseizoen geschikt habitat voor weidevogels bieden. Jonge kuikens eten insecten. Vanaf twee weken beginnen de kuikens (kleine) wormpjes te eten die vlak onder de oppervlakte zitten of onder de (drijf)mest liggen. De vaste fractie van drijfmest met grof organische materiaal op percelen vlakbij (naast) extensief kruidenrijk graslandpercelen kan een goed alternatief zijn voor ruige mest. In de praktijk blijkt, volgens waarnemingen van de panelleden, dat volwassen vogels graag foerageren op percelen waar de dikke fractie is uitgereden (gescheiden mest). Concluderend van belang is ruige of vaste mest met grof organisch materiaal. Op het grof organisch materiaal (vaste mest gemengd met maaisel) komen schimmels, die van belang zijn voor de rode wormen. Onrust toonde in zijn

onderzoek aan dat de rode detrivore regenworm (die dood organisch materiaal eet) grof-organisch materiaal in de bodem brengt door zowel boven- als ondergronds te opereren (Onrust et al., 2019). Daarmee is de rode worm niet alleen cruciaal voor de bodemvruchtbaarheid, maar ook voor de voedselvoorziening van weidevogels. Rode wormen worden echter steeds zeldzamer, want zij gedijen op ruige stalmest en niet op de drijfmest bemesting, die op intensief grasland beheer vooral wordt toegepast. Bemesting met ruige mest stimuleert rode wormen om naar de oppervlakte te komen en zorgt er daarmee voor dat deze wormen makkelijk te vangen zijn door zichtjagers zoals de kievit.

Kunstmest wordt door alle panelleden afgeraden omdat dit snel beschikbaar komt voor de plant en daarmee leidt tot een ongeschikte vegetatie voor weidevogels. Daarnaast wordt door het panel aangegeven dat er een negatief effect van kunstmest op het bodemleven (o.a. bacterie/schimmel verhouding) en bodemstructuur is.

B. Tijdstip van bemesting

Laat in het najaar met ruige mest bemesten is goed voor de rode regenwormen en de opbouw van organisch stof in de bodem.

C. Manier van bemesting

Bij drijfmestinjectie wordt de bodem doorsneden, dit zorgt voor een tijdelijke dip in wormenaantallen. Wormen worden door de drijfmestinjectie vaak letterlijk doorsneden. Daarnaast is drijfmest vaak toxisch voor regenwormen omdat het erg zuur is (lage pH) en drijfmest onttrekt zuurstof uit de bodem de eerste weken na bemesting. Regenwormen ademen door hun huid en zijn afhankelijk van voldoende zuurstof in de bodem. Drijfmestinjectie in een droge periode zorgt ervoor dat de sleuven die in de bodem zijn getrokken, nog langzamer dicht gaan. De bodem verdroogt daardoor, met als gevolg nog minder regenwormen. (Onrust et al., 2019). Voor weidevogels is vooral ruige mest of vast met met grof organisch materiaal van belang. Door de panelleden werd aangegeven dat door te variëren in tijdstip en manier van bemesten op verschillende percelen (met name bovengronds, eventueel soms injectie, sleepvoet) ontstaat er variatie wat zorgt voor een mozaïek van verschillende percelen voor weidevogels gedurende het broedseizoen. Met beweiding krijg je mestflatten welke lokaal voedselhotspots opleveren met insecten, larven en wormen. Dit is gunstig voor de weidvogels. Bovengronds mest uitrijden kan nu alleen door een beperkt aantal boeren die hiervoor een gebruik mogen maken van een uitzondering (vrijstellingsregeling). Voor boeren met veel weidevogels met een extensief bedrijf gericht op weidevogels zou hier geen uitzondering voor gemaakt moeten worden, maar bovengronds uitrijden zou voor deze bedrijven standaard toegestaan en gestimuleerd moeten worden.

Foto: dode rode regenwormen die naar bovenkomen zijn gekomen (en blijven bij daglicht), omdat na het injecteren van drijfmest het bodemmilieu voor hun zeer ongunstig is (foto J. Onrust).

D. Hoeveelheid mest

Lage jaarlijkse mesttoediening (jaarrond lage hoeveelheid), in de vorm van ruige mest of vaste mest met grof organisch materiaal is nodig voor realiseren van extensief kruidenrijk grasland met een open gevarieerde vegetatiestructuur; een zeer belangrijk onderdeel in het weidevogelmozaïek. In de schil daaromheen kan gevarieerd worden in hoeveelheid bemesting voor het realiseren van groeitrappen (variatie in grashoogte).

3. In het broedseizoen van de weidevogels (ofwel de rustperiode) wil je geen bemesting hoeven toe te passen, vanwege het risico op verstoring van nesten en kuikens. Op graslandpercelen binnen het ANLb met een rustperiode is mest uitrijden tijdens de rustperiode, van 1 april tot variërend van 1 juni tot 1 juli, dan ook verboden. Indien er toch bemesting moet worden opgebracht vóór de rustperiode of in het broedseizoen op percelen zonder rustperiode, kan er het beste worden gekozen voor methoden die de kans op nestverliezen zo laag mogelijk houden; zoals bovengronds uitrijden. Uitrijden met de sleepslang heeft de grootste nadelige impact op weidevogelnesten en pullen, gevolgd door mestinjectie en de sleepvoet. Bij uitrijden van mest is bescherming van nesten en pullen cruciaal, ongeacht de methode.

2.2 Flexibiliteit om de weidevogels te bedienen

Agrariërs met veel weidevogels zorgen voor een gevarieerd mozaïek van meerdere aaneengesloten kruidenrijke graslandpercelen om de kans om kuikens succesvol vliegvlug te laten worden zo groot mogelijk te maken. Om dit in hun bedrijfsvoering te bereiken moeten ze zorgvuldige keuzes maken. Hierbij gaat het om de in 2.1.2 genoemde variatie in bemesting in type, tijdstip, manier en hoeveelheid. Een deel van de agrariërs in de twee praktijkpanels zijn zeer ervaren weidevogelboeren, die op hun bedrijf jaarrond rekening houden met weidevogels in het beheer van hun kruidenrijke en reguliere graslanden, zodat er tijdens het broedseizoen een optimaal mozaïek is dat zorgt voor voldoende rust, dekking en voedsel. Naast afstemming van het maaibeheer en de beweiding op de aanwezigheid van de vogels, willen deze, over het algemeen, extensieve boeren hun (beperkte) mest maximaal in kunnen zetten op het verbeteren van het biotoop en de overlevingskansen van weidevogels en hun kuikens. Dit vraagt flexibiliteit om afhankelijk van het seizoen, weersomstandigheden en de behoeftes van de weidevogels, de mest binnen het bedrijf op de juiste manier in te kunnen zetten voor de weidevogels én hun bedrijfsvoering. Voldoende hoge waterstand in een perceel is ook van belang voor weidevogels, maar is in deze notitie niet verder uitgewerkt, omdat de vraag gericht is op het mestbeleid en regelgeving.

Gedurende het jaar zouden boeren met veel weidevogels moeten kunnen bepalen wat nodig is voor de weidevogels en het benodigde kruidenrijk graslandbeheer en daar hun mestbeheer op afstemmen. De wet- en regelgeving van het landelijk mestbeleid is hiervoor nu deels beperkend, doordat per type meststof en toediening is vastgelegd wanneer het wel en niet is toegestaan is om het uit te rijden; oftewel kalendersturing. Er is grote behoefte bij deze weidevogelboeren aan het loslaten van deze detailsturing door het ministerie van LNV en in plaats daarvan vanuit de overheid te gaan sturen op milieudoelen op bedrijfsniveau voor extensieve bedrijven met veel weidevogels. Met als doel dat deze boeren de ruimte hebben om hun beperkte hoeveelheid mest, maar wel van hoge kwaliteit (ruige mest en/of dikke fractie met grof organisch materiaal) optimaal in te kunnen zetten ten behoeve van het weidevogelbeheer. Om vast te stellen of een bedrijf voldoende extensief is om hiervoor in aanmerking te komen moeten criteria opgesteld worden.

De redenatie is dat deze vrijheid mogelijk is omdat de extensieve weidevogelboeren minder mest hebben en er daardoor minder risico's aan deze vrijheden zijn verbonden. Een suggestie als onderdeel hiervan is om de ontheffing voor het uitrijden van vaste mest gedurende vorst en sneeuw niet alleen te verlenen voor ANLb percelen maar ook voor weidevogelbedrijven in het algemeen. Dit stimuleert bedrijven met een stalsysteem gericht op vaste mest, doordat er dan meer flexibiliteit en ruimte is voor het uitrijden van vaste mest voor het voorjaar. In 3.3 wordt een aanzet gedaan tot criteria om deze extensieve weidevogelbedrijven te kunnen onderscheiden

2.3 Stimuleringsbeleid nodig

Om weidevogels te behouden is meer stimulerend beleid van de overheid en markt nodig, zowel in de wetgeving, subsidies als duurzaamheidsprogramma's, zowel van overheden als het bedrijfsleven.

Agrariërs met veel weidevogels en kruidenrijke graslanden lopen in de praktijk meestal tegen veel extra administratie lasten en afwijzingen aan (bijvoorbeeld beteelbare oppervlakte), waardoor er minder snel wordt gekozen voor een weidevogelvriendelijke bedrijfsvoering door agrariërs. Een aantal concrete voorbeelden, die aangepast moeten worden om weidevogelboeren beter mogelijk te maken zijn:

1. Ruige mest is essentieel voor kruidenrijke graslanden en weidevogels. Dit stimuleert het bodemleven, is goed voor insecten en zorgt voor de opslag van organisch stof in de bodem. Meerdere agrariërs geven aan dat ze graag hun drijfmeststal zouden willen vervangen door een potstal of een ander stalsysteem gericht op primaire scheiding van mest en urine. Dit is vanuit het oogpunt van bodemkwaliteit en bodemleven voor zowel de realisatie van kringlooplandbouw als voor weidevogelbeheer beter dan een drijfmeststal. Een systeem gericht op primaire scheiding van mest en urine zorgt daarnaast voor een emissiereductie van ammoniak. Door de huidige stikstofproblematiek durven echter veel provincies geen vergunning voor een potstal te verlenen, want ze zijn bezorgd dat het zorgt dat het leidt tot meer stikstofuitstoot. Het vergt nader onderzoek of dat ook zo is, zeker bij gelijkblijvend aantal koeien. Tevens zijn subsidies voor een nieuwe stal alleen beschikbaar voor een emissiearme stal (met luchtwassers), of (te) dure stalsystemen gericht op primaire scheiding van mest en urine. Wat betreft weidevogelbeheer en kringlooplandbouw zijn juist deze potstallen duurzamer. Momenteel worden niet alle positieve aspecten van potstallen meegenomen in het beleid, de wetgeving en subsidieregelingen. Aanvragen voor de bouw van ruige meststallen en zogenaamde natuurinclusieve stallen zouden juist gestimuleerd moeten worden en opgenomen moeten worden in subsidieregelingen. Hierbij dient niet alleen te worden gekeken naar emissie in de stal en de opslag, maar naar de emissies in het gehele bedrijfssysteem (koe, beweiding, aanwending, bodem) en de voordelen die het oplevert op het gebied van bodem en biodiversiteit. Het doorsnijden van de bodem met mestinjectie zorgt voor extra CO₂ uitstoot, dat soort aspecten worden in de huidige analyses vaak niet meegenomen.
2. Sommige boeren kiezen momenteel minder snel voor een stalsysteem gebaseerd op ruige mest, omdat ruige mest na 31 augustus niet meer uitgereden mag worden. Vanuit de praktijk worden september en oktober juist gezien als een goede periode voor het toedienen van ruige mest voor het bodemleven. Dus voor extensieve bedrijven met veel weidevogels en ruige mest moet dit in het najaar toegestaan worden.

3. Biologische boeren maken gebruik van de vrijstellingsregeling en kunnen daardoor ontheffing krijgen voor het bovengronds uitrijden van drijfmest. Deze uitzondering zou niet alleen met name voor biologische boeren moeten gelden, maar voor alle in deze notitie bedoelde extensieve (weidevogel)boeren een mogelijkheid moeten zijn. Voor de voorwaarden van RVO zie ter informatie voor de voorwaarden: [Mest bovengronds uitrijden | RVO.nl | Rijksdienst](#). Boeren met veel weidevogels brengen het liefste ruige mest of vaste mest grof organische materiaal op hun percelen. Als hun ruige mest op is, omdat ze een drijfmeststal hebben en nog geen potstal hebben kunnen bouwen, willen ze hun drijfmest niet injecteren. Het bovengronds toedienen van drijfmest, al dan niet verdund met water, heeft bij veel weidevogelboeren de voorkeur. Deels vanwege de minder negatieve impact op bodem en biodiversiteit (van het bovengronds uitrijden) en anderzijds vanwege scheurvorming en snellere uitdroging van de toplaag op klei- en veenweidegronden. Bij het injecteren van drijfmest worden letterlijk sleuven in de bodem getrokken, die zowel voor de bodem als het bodemleven nadelig zijn.
4. Tot slot gaven de agrariërs ideeën om binnen het ANLb meer ruimte te laten ontstaan om het goed te doen voor de weidevogels. In nieuwe ANLb pakketten zouden eisen kunnen worden opgenomen over het reduceren van de bemesting en het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. Het kiezen van deze pakketten kan gestimuleerd worden door hier een hogere beloning aan te hangen.

2.4 Regels op systeemniveau

Het huidige mestbeleid is gericht op het voorkomen van excessen ten aanzien van mesttoepassing en het tegengaan van mestfraude. Hiervoor zijn gedetailleerde generieke maatregelen opgesteld. Er is zoals eerder vermeld grote behoefte aan minder detailsturing op waar, op welke manier en wanneer mest mag worden uitgereden op extensieve bedrijven met veel weidevogels. Daarnaast is er behoefte aan verlichting van de administratieve last. Een meer generiek mestbeleid waarbij wordt gestuurd op verantwoording op bedrijfsniveau kan een goede manier zijn om boeren te belonen voor een meer extensieve vorm van (melk)veehouderij waarin ze optimaal rekening houden met de weidevogels. Regels op systeemniveau moeten in ieder geval het volgende ondervangen:

1. Leg in het mestbeleid niet alleen de focus op emissies, maar geef biodiversiteit en bodem een nadrukkelijker rol. Een integrale benadering vanuit het bedrijfssysteem is van belang en te bereiken door het stimuleren van bodemleven en opbouw van organische stof op percelen als uitgangspunt te nemen in het toekomstig mestbeleid.
2. Jaarrond beheer aantrekkelijk maken door ook buiten het weidevogelseizoen weidevogelstimulerende maatregelen te belonen, zoals het jaarrond minder bemesting toepassen op percelen extra stimuleren. Het gebruik van kunstmest

ontmoedigen. Zo bied je jaar in jaar uit een steeds aantrekkelijker habitat. Dit kan in het ANLb door hier (nieuwe) pakketten over op te nemen.

3. Het mestbeleid moet mestfraude tegengaan, maar moet natuurinclusieve extensieve bedrijven in regeldruk en administratieve werkzaamheden zoveel mogelijk ontlasten. Deze bedrijven zijn extensiever (lage veedichtheid), kunnen alle mest op eigen land plaatsen, waardoor de kans op excessen veel kleiner zijn. Zij zouden daarnaast meer ruimte moeten krijgen voor flexibiliteit in de uitrijdperiode en het krijgen van een standaard ontheffing voor het bovengronds uitrijden.
4. Samenwerking stimuleren in het mestbeleid tussen veehouders en akkerbouwers, zodat de akkerbouwer niet het afvoerputje voor mestoverschot (en lage kwaliteit mest) worden. Zorg in beleid buiten het mestbeleid om dat ook akkerbouwers mest van de juiste vorm en kwaliteit kunnen gebruiken. Als je werkt met een afstandscriterium moet dat gebaseerd zijn op de verhouding akkerbouwbedrijven ten opzichte van veehouderijen. In bijvoorbeeld Zeeland is het voor akkerbouwers erg lastig om aan goede kwaliteit mest te komen, ook als ze wél in willen zetten op weidevogels.

3. Advies voor verbeteren van het mestbeleid

Uit de praktijkpanels voor het verbeteren van het mestbeleid voor weidevogels is een advies op basis van twee sporen naar voren gekomen:

1. (Zeer) extensieve bedrijven met weidevogels en/of boerenlandvogels;
2. Overige agrarische bedrijven.

In de discussies is aan de orde gekomen of nog een derde categorie 'Natuurinclusieve bedrijven' of 'Gemengde bedrijven met akkerbouw en melkvee', onderscheiden kan worden voor mestwetgeving en -beleid. Concreet advies voor aanpassingen van de mestwetgeving voor deze 'derde groep' bleek echter (nog) lastig te zijn. Het advies is daarom hier verder onderzoek naar te laten doen.

Voor de twee sporen wordt hieronder uitgewerkt welke aanpak vanuit de praktijk geadviseerd wordt. Het ministerie van LNV is via de mestwet niet de enige die extensieve bedrijven met weidevogels en/of boerenlandvogels kan stimuleren. Het zou mooi zijn als in de toekomst ook waterschappen, gemeentes en beloningsregelen vanuit de markt (het bedrijfsleven) boeren met veel weidevogels (boerenlandvogels) en die veel doen aan de opbouw van organische stof in de bodem (CO₂-opslag) hiervoor gaan belonen.

3.1 Beleidsspoor 1: (Zeer) extensieve bedrijven (biologisch of gangbaar, met name (melk)veebedrijf)

Bij een extensieve vorm van (melk)veehouderij is de beschikbaarheid van mest op het bedrijf lager, omdat de dieraantallen per hectare laag zijn. Boeren met een extensieve bedrijfsvoering denken zorgvuldig na hoe en op welke percelen zij mest uitrijden. Wanneer dat gecombineerd wordt met weidevogelbeheer dan wegen de belangen van de weidevogels daarin zwaar mee. Het risico op slechte mestaanwending, in het nadeel van de kruidenrijke graslanden, weidevogels, milieu en waterkwaliteit, is bij deze extensieve bedrijven veel kleiner.

Vanwege deze verkleinde risico's is het mogelijk voor deze bedrijven de administratieve lasten te verlichten, door bijvoorbeeld een bedrijfsbenadering in de verantwoording van de mestboekhouding mogelijk te maken zonder of met weinig beperkende maatregelen ten aanzien van de aanwendingsmethoden en hoeveelheden mest. Hierdoor worden deze boeren beloond om hun inzet voor weidevogels, de opbouw van organische stof en het stimuleren van bodemleven. Deze benadering kan mogelijk ook andere (extensieve) bedrijven die al gedeeltelijk natuurinclusief werken stimuleren om hiermee mee verder te gaan of verder te gaan extensiveren.

Uitgangspunten voor dit beleidsspoor voor extensieve weidevogelbedrijven zijn:

- De huidige administratieve lasten worden omgevormd naar een stimulerend aangepast mestbeheer;
- Het beleid stimuleert mestscheiding en (gedeeltelijk) bovengronds uitrijden van mest maar ook stalaanpassingen, zoals potstallen die bijdragen aan een verbetering van het weidevogelbeheer;
- Er worden doelvoorschriften in plaats van maatregelvoorschriften geformuleerd;
- Er is vrijstelling mogelijk voor bepaalde toepassingsmethoden en mesttypen;
- Verantwoording vindt plaats op het niveau van het bedrijf, inclusief gepachte natuurpercelen van natuurorganisaties. Er is te weinig mest op deze bedrijven, agrariërs moeten meer kunnen sturen op basis van hun inzicht in weidevogelbeheer krijgen hoe en wanneer ze hun beperkte mest aanwenden;
- De emissies worden gemeten per hectare in plaats van per liter melk. In de kringloopwijzer van de ketenbedrijven zou hier meer aandacht voor moeten komen;
- Er is meer ruimte in mestaanwendingstechnieken voor weidevogelpercelen. Bemesten via de sleepslang en via mestinjectie worden ontmoedigd. Bemesten door het bovengronds opbrengen van ruige mest of vaste mest met grof organisch materiaal wordt gestimuleerd.

Zie paragraaf 3.3 voor de voorwaarden waar deze (zeer) extensieve bedrijven aan moeten voldoen om gebruik te kunnen maken van dit beleidsspoor voor mestwetgeving.

3.2 Beleidsspoor 2: Regelgeving voor overige bedrijven

Veel bedrijven hebben de volledige mestplaatsingsruimte, inclusief de derogatie nodig om de beschikbare dierlijke mest aan te kunnen wenden op hun bedrijf. De huidige regels voor het mestbeleid voor dit type bedrijven, onafhankelijk van het feit of ze intensief, gangbaar of natuurinclusief zijn, geven duidelijkheid over wat de maximale toegestane bemesting per hectare is. Verdere aanscherping lijkt hiervoor niet nodig. Wel kan het voor de bescherming van de weidevogels zinvol zijn (nieuwe) pakketten met aanvullende voorwaarden op te nemen onder het ANLb zodat een betere jaarrond sturing op de ontwikkeling van goed weidevogelbiotoop mogelijk is.

Onderstaande punten zijn tijdens de drie bijeenkomsten genoemd, die kunnen bijdragen aan het meer weidevogelbestendig maken van het mestbeleid, voor bedrijven binnen dit tweede beleidsspoor:

- Duidelijkheid over de definities van ruige mest, vaste mest, dikke fractie, stalmest, bokashi, wat en hoeveel mag, wanneer wel en niet, etc.;
- Indien de dikke fractie of drijfmest wordt gemengd met maaisel of ander organische materiaal geldt nu dat bij de mestdoortelling het geheel dan als mest wordt gezien. Het toegevoegde organische materiaal (riet of ander maaisel) moet niet meegeteld worden in de totale mestboekhouding. Het aanbrengen van ruige mest of de dikke fractie van drijfmest bovengronds moet juist gestimuleerd worden;
- Géén mestvergisters en mestvergisting stimuleren: hiermee verbrandt het organisch materiaal, wat juist nodig is voor opbouw van het organisch stofgehalte (koolstofbinding) in de bodem en het behoud van bodem leven. Mestvergisting werkt averechts voor de bodem en voor boerenlandvogels;
- Stimuleer zoveel mogelijk de koe in de wei voor de meest efficiënte kringloop. Het huidige keurmerk voor weidegang en de berekeningen in de kringloopwijzer stimuleren tot maximaal 150 dagen per jaar met 6 uur weidegang per jaar. Dat kan veel hoger;
- Het gebruik van kunstmest ontmoedigen, en kunstmestvervangers en organische mest stimuleren;
- Stimuleer gescheiden mestsystemen in drijfstallen voor een betere sturing van bemesting (N en P) op intensief en extensief beheerde percelen. Ook gangbare bedrijven kunnen kruidenrijke percelen hebben of ontwikkelen
- Stuur op extensief mestbeleid ten behoeve van de weidevogels via het ANLb door het aanpassen van pakketten en/of het maken van nieuwe pakketten met mestvoorwaarden jaarrond inclusief een hogere vergoeding;
- Ontmoedig het gebruik van sleepslangsystemen voor het uitrijden van drijfmest tijdens het broedseizoen;
- Maak in wetgeving buiten het mest beleid om langere (> 10 jaar) pachtcontracten mogelijk, zodat deze bedrijven kunnen investeren in duurzaam bodembeheer (organische stofopbouw) en meer bodemleven. Zorg voor

afspraken hierover in de pachtcontracten en geef het pachtcontract niet aan de hoogste bieder, maar aan de beste bodembeheerder.

3.3 Criteria voor extensieve bedrijven die in aanmerking komen voor beleidspoor 1

Om te bepalen welke bedrijven in aanmerkingen kunnen komen voor het eerste beleidspoor moeten duidelijke voorwaarden gesteld worden, **bijvoorbeeld**:

- Het aantal GVE is zeer laag: maximaal 1,5 GVE per hectare;
  - Ook onderscheidingscriteria als een maximale hoeveelheid melk er van elke hectare in bezit afkomt per jaar of maximale hoeveelheid kilogram N uit dierlijke mest per hectare in bezit zijn mogelijk;
- Een bepaald aandeel van het bedrijf bestaat uit graslandpercelen onder extensief beheer (in het ANLb rustperiode en kruidenrijke graslanden);
- Een bepaald aandeel van het bedrijf bestaat uit permanent oud grasland (>30 jaar);
- Er wordt een stikstof en/of mineralenbalans bijgehouden op bedrijfsniveau. Dus geen mest aan- of afvoer hebben anders creëer je een lek;
- De bedrijven hebben een gesloten kringloop of een nog nader te bepalen beperkte aanvoer van stikstof in de vorm van maximale hoeveelheid krachtvoer per koe of maximale hoeveelheid kunstmestgebruik per hectare.

Een verdere uitwerking van deze voorwaarden vraagt nog veel denkwerk en een goede onderbouwing waar niet verder in op is gegaan in de praktijkpanels. In de praktijkpanels was slechts één akkerbouwer aanwezig. Ook voor akkerbouwbedrijven moet zo'n indeling verder onderzocht worden. Tijdens de praktijkpanels is met name over (melk)veebedrijven gesproken.

4. Aanbevelingen voor een weidevogelbestendig mestbeleid

Op basis van de twee praktijkpanels met agrariërs en het derde praktijkpanel met experts uit de onderzoeks- en adviseringswereld, gecombineerd met een literatuurstudie zijn onderstaande aanbevelingen geformuleerd om met de invulling van het mestbeleid weidevogels ten goede te komen. Belangrijk is om te realiseren is dat voor weidevogels voldoende hoge waterstand in percelen ook van belang is.

Indien een boer weinig of geen ruige (of vaste mest) heeft. Heeft het bovengronds uitrijden van drijfmest (eventueel verdund met water) gunstige effecten voor bodem en bodemleven, maar bij regen kan het bovengronds uitrijden zorgen voor meer afspoeling van mest naar de sloten, met negatieve gevolgen voor de waterkwaliteit. Extensieve

bedrijven met weinig mest zullen er alles aan doen om deze uitspoeling te voorkomen, maar generiek het toestaan van bovengronds uitrijden van drijfmest op alle bedrijven kan dus op andere fronten, zoals waterkwaliteit negatieve gevolgen hebben. Dit vraagt nog verdere afwegingen en uitwerking van acceptabele risico's en doelen.

Aanbevelingen voor weidevogelbestendig mestbeleid voor alle bedrijven, zowel de hierboven aangegeven extensieve bedrijven, beleidsspoor 1, als alle overige bedrijven hierboven beleidsspoor 2 genoemd:

1. Zorg voor een stimuleringsregeling en beleidsspoor voor zeer extensieve bedrijven waar weidevogel- (en/of boerenlandvogel-) beheer centraal staat in hun bedrijfsvoering. Stuur bij deze bedrijven op doelen voor weidevogels in plaats van op (onnodige) regels, omdat er een mest schaarste is op deze bedrijven.
2. Stimuleer op gangbare en natuurinclusieve bedrijven maatregelen en mogelijkheden in hun bedrijfsvoering waardoor ze makkelijker kunnen werken met de dikke fractie van de mest (vaste mest met grof organisch materiaal).
3. Stimuleer de bouw en vergunningverlening van potstallen en/of andere bedrijfsvoeringsaspecten, die nodig zijn voor duurzaam weidevogelbeheer en kringlooplandbouw (regeneratieve landbouw).
4. Zorg voor regelgeving en stimulering van langjarige pachtcontracten en lange termijn ANLb-pakketten door overheden met voorwaarden voor de opbouw van organisch stof, bodemleven en goed weidevogelbeheer. Agrariërs kunnen alleen hun bedrijfsvoering aanpassen (extensiveren voor boerenlandvogels) indien ze langjarige zekerheid hebben voor waardering hiervoor.
5. Zorg voor verbetering van de rekenregels die toegepast worden bij de Kringloopwijzer van de ketenpartijen: ten eerste meer weidegang belonen en stimuleren. Ten tweede zorg voor afrekenbare stoffenbalans, en ten derde beoordeling emissies per hectare in plaats van per liter melk, opdat natuurinclusieve en biologische bedrijven niet nadelig uit de Kringloopwijzer komen.
6. Verder onderzoek is nodig naar:
  - a. Randvoorwaarden voor bedrijven om te kunnen vallen onder beleidsspoor 1, zeer extensieve bedrijven, zouden mogen vallen onder de 'extensieve bedrijven' met een eenvoudiger mestbeleid met minder administratieve verplichtingen waar ze aan hoeven te voldoen;
  - b. De mogelijkheid of extensieve akkerbouwbedrijven met boerenlandvogels onder spoor 1 kunnen;
  - c. De mogelijkheid of gemengde bedrijven: akkerbouw en (melk)veebedrijven ook onder spoor 1 mee kunnen;
  - d. De waarde van kruidenrijke graslanden en ruige mest voor vermindering van stikstofuitstoot, organisch stof opbouw van de bodem (koolstof vastlegging) en, minder methaanuitstoot door runderen.

Zie verder Bijlage 3 voor onderzoeksvragen geformuleerd uit de drie panelbijeenkomsten.

Alle relevante opmerkingen tijdens de panelbijeenkomsten geordend naar thema zijn te vinden in Bijlage 1 en Bijlage 2.

5. Relevante literatuur

Besluit gebruik meststoffen. Overheid.nl

[https://wetten.overheid.nl/BWBR0009066/2021-02-](https://wetten.overheid.nl/BWBR0009066/2021-02-20#:~:text=1%20Het%20is%20verboden%20dierlijke%20meststoffen%2C%20stikstofkunstmest%2C%20zuiveringslib%2C%20herwonnen,gedeeltelijk%20is%20bedekt%20met%20sneeuw.&context=1)

[20#:~:text=1%20Het%20is%20verboden%20dierlijke%20meststoffen%2C%20stikstofkunstmest%2C%20zuiveringslib%2C%20herwonnen,gedeeltelijk%20is%20bedekt%20met%20sneeuw.](https://wetten.overheid.nl/BWBR0009066/2021-02-20#:~:text=1%20Het%20is%20verboden%20dierlijke%20meststoffen%2C%20stikstofkunstmest%2C%20zuiveringslib%2C%20herwonnen,gedeeltelijk%20is%20bedekt%20met%20sneeuw.&context=1) gezien op 9/9/2021.

CDM (2020). *Effect van mesttoediening op regenwormen als voedsel voor weidevogels*.

Wageningen University & Research

Curry, J.P., 2004. Factors affecting the abundance of earthworms in soils, in: Edwards, C.A. (Ed.), *Earthworm*

Ecology. CRC Press, Boca Raton, USA, pp. 91–113.

De Correspondent (2021). Gif in mest geen probleem bullshit.

https://decorrespondent.nl/12427/gif-in-mest-geen-probleem-bullshit/995643535260-75d79119*

Dobben, H.F van., Quik, C., Wamelink, W.G.W. & Lantinga, E.A. (2019). Vegetation composition of *Lolium Perenne*-dominated grasslands under organic and conventional farming. *Basic and Applied Ecology* 36: 45-53.

Groen N.M., Kentie R., de Goeij P., Verheijen B., Hooijmeijer J.C.E.W. & Piersma T. 2012. A modern landscape ecology of Black-tailed Godwits: habitat selection in southwest Friesland, The Netherlands. *Ardea* 100: 19–28.

Kleijn, D., Schekkerman, H., Dimmers, W.J., Van Kats, R.J.M., Melman, D. & Teunissen, W.A. 2010. Adverse effects of agricultural intensification and climate change on breeding habitat quality of Black-tailed Godwits *Limosa l. limosa* in the Netherlands. *IBIS*, 152. 475-486.

Netwerk Ecologische Monitoring via Vogelbescherming (2016).

<https://www.vogelbescherming.nl/actueel/bericht/vogelbescherming-dient-europese-klacht-in-tegen-nederland-over-bescherming-van-weidevogels> gezien op 9/9/2021.

Onrust, J., Wymenga, E., & Piersma, T. (2019). Rode regenwormen: sleutelspelers voor boerenlandbiodiversiteit. *De Levende Natuur*, 120(4), 144-148.

Overheid.nl (2019). Kamerstuk 26 407 121. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-26407-121.html>

Schans & Beek (2020). Natuurinclusieve landbouw hindered wet- en regelgeving. CLM rapport. https://www.clm.nl/uploads/pdf/1019-CLMrapport-Natuurinclusieve_landbouw_hinderende_wet_regelgeving.pdf *

Visser, T., Ros, M., & Timmermans, L. (2021). *Effecten van bemesting op habitatkwaliteit grasland voor weidevogels*. (Rapport / Wageningen Environmental Research; No. 3074). Wageningen Environmental Research. <https://doi.org/10.18174/547811>

* Naar deze twee bronnen wordt niet verwezen in het verslag maar zijn wel ter sprake gekomen tijdens de panelbijeenkomsten.

Bijlagen

Bijlage 1. Positieve praktijkervaringen van mestgebruik op weidevogels

Alle deelnemende melkveehouders aan de praktijkpanels gaven aan dat het gebruik van ruige mest, maar ook andere meststoffen zoals gier vermengd met organisch materiaal, weidevogels en kuikens aantrekt. Afwisseling in het mozaïek samen met het toepassen van verschillende methoden voor het uitrijden van mest net voor, tijdens en na het broedseizoen leiden ertoe dat veel pullen en volwassen vogels deze percelen gebruiken om te foerageren. De mestgerelateerde detailopmerkingen die hieronder zijn genoemd zijn als je het over weidevogelbeheer hebt niet de meest belangrijke factoren die succes bepalen maar dragen er wel allemaal aan bij.

Detailopmerkingen:

- Ruige stalmest op de percelen trekt insecten aan en is goed voor rode regenwormen;
- Extensief beheer met alleen bemesting met vaste stalmest op extensieve percelen is nodig voor behoud van realiseren en in stand houden kruidenrijk grasland;
- Percelen met ruige stalmest worden actief gebruikt door kuikens van weidevogels om te foerageren;

- Mozaïek van bemesting over tijd en over de percelen met goede mest zorgt voor een beter insectenaanbod voor de weidevogels in ruimte en tijd;
- Vroeg beweiden/voorweiden leidt ook tot meer variatie in bemesting en een beter mozaïek;
- Vaste mest trekt wormen aan. Door niet meer te bemesten na begin februari blijven de wormen hongerig en boven in de bodem bereikbaar voor de weidevogels;
- Door mest uit te rijden met een hogere C/N verhouding in kleinere giften, wordt het bodemleven gestimuleerd;
- Weidegang is positief voor de weidevogels. Met name kieviten lopen graag in beweide grasland met de kuikens;
- Variatie in beheer is heel belangrijk voor de weidevogels omdat dit meer variatie in het voedselaanbod geeft:
  - inzet van verschillende meststoffen en methode kan dit stimuleren;
  - het mestbeheer moet jaarrond hier op afgestemd worden;
- Vaste mest geeft veel minder emissie, doordat meststoffen trager vrijkomen en beter worden benut door het grasland;
- Een extensieve bedrijfsvoering biedt (in de basis) meer ruimte voor weidevogels. Door minder mestgebruik, minder verstoring en extensiever graslandbeheer wordt meer ruimte geboden voor de weidevogels om te broeden en kuikens vliegvlug te laten worden;
- Uitgesteld maaien moet gerelateerd worden aan minder bemesting voor de ontwikkeling van kwalitatief goed kuikenland.

Bijlage 2. Knelpunten naar aanleiding van mestbeleid en uitvoering

De deelnemers aan de praktijkpanels noemden ook de nodige knelpunten die zij ervaren of van weten naar aanleiding van de uitvoering van het mestbeleid. Er worden drie categorieën onderscheiden: knelpunten ten behoeve van weidevogels, knelpunten ten aanzien van typen mest, meststoffen en methode en knelpunten in regelgeving.

Knelpunten ten behoeve van weidevogels

Detailopmerkingen:

- Mestinjectie geeft een tijdelijke afname van de wormen in de toplaag van de bodem;
- Studies geven geen eenduidig beeld wat het belangrijkste is voor de weidevogels t.a.v. type mest versus methode van toediening;
- Bij hoge concentraties drijfmest (N) (bij mestinjectie) wordt het bodemleven negatief beïnvloed. Voor bodemleven is het goed om op jaarbasis meerdere kleine drijfmestgiften te doen;

- Door gebruik van drijfmest en kunstmest (hoge N-input) zijn veel schimmels uit de bodem verdwenen, en is de bodemstructuur aangetast, waardoor de doordringbaarheid van de bodem slechter is en voedsel daarmee minder goed bereikbaar is voor weidevogels;
- Er is bij veel boeren een tekort aan vaste mest voor bemesting van weidevogelgraslanden;
- Vaste perioden voor het uitrijden van mest beperken de variatie in het beheer en daarmee de gewenste flexibiliteit om in te spelen op het verloop van de weersomstandigheden in de seizoenen en het broedseizoen van de weidevogels;
- Het maaibeheer en de beweiding worden bij weidevogelboeren optimaal ingezet voor de weidevogels: de toegestane uitrijdperiode van mest maken dit niet optimaal mogelijk;
- Ruige mest mag niet meer uitgereden worden na 15 september maar is ook in die periode nodig voor verbetering organisch stofgehalte in de bodem en dus verbetering bodemleven. Later uitrijden kan hiervoor zinvol zijn;
- Wanneer op een bedrijf alleen drijfmest met sleepslang wordt uitgereden, biedt dit te weinig variatie in bemesting voor de weidevogels en zorgt dit niet voor meer wormen in de bovenste laag van de bodem;
- Het uitrijden van mest met de sleepslang heeft zonder aanvullende beschermingsmaatregelen een negatief effect op aanwezige nesten, kuikens maar ook andere voorkomende biodiversiteit;
- Medicijnresten, residuen van gewasbeschermingsmiddelen en ontwormingsmiddelen komen via stro in mest terecht. Dit geeft een kans op toxische reacties. Bronbeleid om het niet in de mest te krijgen, verbeterd de kwaliteit voor wormen en insecten.

Knelpunten ten aanzien van typen mest, meststoffen en methode

Details knelpunten:

- Met verschillende typen mest en methodes van aanbrengen kan je het bodemleven en de insectenbeschikbaarheid in tijd en ruimte verbeteren. Welke meststoffen e.g. ruige mest, dikke fractie, hiervoor het beste zijn en in welke hoeveelheden is niet bekend;
- Uitrijden van ruige mest is niet toegestaan in het najaar. Optimaal mest uitrijden wordt beperkt door de vastgelegde uitrijperiodes;
- Er is een tekort ruige mest voor de weidevogelgraslanden mede omdat bouw van potstallen of gescheiden mestsystemen die dit produceren onvoldoende gestimuleerd worden;
- Voor goede mest en de noodzakelijke scheiding van de dikke en de dunne fractie zijn kostbare aanpassingen van de stal nodig
- Door drijfmest gaan veel nutriënten (N) verloren (emissies);
- Bemesting met alleen de sleepslang biedt weinig variatie in mest en meststoffen voor bodemleven en insecten voor de weidevogels;

- Organisch materiaal uit andere reststromen zoals bokashi en compost kunnen niet met mest gemengd worden zonder mee te tellen als meststof.

Knelpunten in de regelgeving

Details knelpunten:

- Als de mest gescheiden is, dan wordt de met water aangelengde urine als drijfmest gezien;
- Valt de dikke fractie van mest, bokashi en compost ook onder de definitie van vaste mest;
- Mest uitrijden op natuurgrond kan alleen met een mestbon, dit is extra administratief werk waardoor het vaak niet gebeurt;
- De derogatie beperkt de regels voor het uitrijden van mest;
- Maatregelvoorschriften beperken de mogelijkheden voor het verbeteren van het weidevogelbeheer;
- Subsidies voor stalsystemen zijn primair gericht op gewenste doelen voor emissies, opslag en gebruik maar stellen geen stimulerende voorwaarden tov weidevogelbeheer, duurzaam bodembeheer en kringlooplandbouw.
- Gecomposteerd maaisel van bijvoorbeeld waterschappen, mag niet gemengd worden met drijfmest, anders telt het totaal van massa mee voor de mestboekhouding
- Extensieve bedrijven krijgen in de kringloopwijzer een negatieve waarde voor de CO₂ uitstoot door de koppeling aan het aantal liters melk in plaats van het aantal hectares;
- Door vastgestelde data voor het uitrijden van meststoffen kan de boer niet goed inspelen op de wisselende seizoenen en variatie in het weer. Je zou vaste mest moeten kunnen uitrijden tijdens vorst vanaf 1 december ;
- De regelgeving gaat vooral over het beperken van emissies en stimuleert niet het maatregelen voor verbetering van bodemleven en biodiversiteit;
- Akkerbouwers vraag steeds vaker om hoogwaardige mest (hoger C/N verhouding) welke voeding is voor het bodemleven. Hoogwaardige mest is een grondstof en geen afvalproduct.
- Sturing op afzonderlijke KPI's zonder de mogelijkheid om resultaten te wegen of weg te strepen, kan negatief uitpakken wanneer een bedrijf zich vooral richt op bijvoorbeeld natuur.

Bijlage 3. Onderzoeksvragen uit de panelbijeenkomsten

Voor de twee panelbijeenkomsten met agrariërs zijn de volgende vragen voorbereid naar aanleiding van voorbereidende overleggen tussen LNV, Hogeschool Van Hall

Larenstein en BoerenNatuur. Deze vragen zijn niet letterlijk langsgelopen maar vormden het begin en start van de discussies.

Mogelijke onderzoeksvragen:

- Wat is de emissie van vaste mest in de verschillende jaargetijden?
- Wat is het verschil van emissie tussen vaste mest en dikke fractie?
- Wat zijn de effecten van verschillende methoden van bemesting en meststoffen op het voorkomen van weidevogels en andere diersoorten?
- Wat is het effect van een extensieve bedrijfsvoering op het voorkomen van weidevogels?
- Wat levert bovengronds aanbrengen van (vaste) mest / op voor de insectenbeschikbaarheid voor weidevogels?
- Wat is het effect van de drijfmest op de bodem en/of verdunnen met water vs. injectie op het bodemleven langjarig
- Wat is de juiste hoeveelheid stalmest op een grasland om zoveel mogelijk kruiden en insecten aan te trekken?
- Wat is de relatie tussen het gebruik van mest op het voorkomen van kruiden?
- Wat is de relatie tussen het gebruik van mest en het voorkomen van insecten bovengronds en ondergronds?
- Welke effecten heeft het gebruik van drijfmest in waterwingebieden op de waterkwaliteit?
- Wat doen kruiden aan de toevoer van organische stof?

Bijlage 4. Sheets van de bijeenkomsten

Tijdens de laatste panelsessie met de experts zijn kort de gedachtensporen uit de eerste twee bijeenkomsten gepresenteerd, inclusief de vragen die in die sessies geformuleerd zijn waarover het inzicht van experts gewenst was. De discussie is grotendeels gevoerd aan de hand van onderstaande punten genoemd door de praktijkdeskundigen.

Uitkomsten 2 panelsessie

Verskillende sporen besproken:

1. Belangrijke maatregelen voor weidevogels
2. Gewenste flexibiliteit voor extensieve bedrijven
3. Aanpassing van de mestwetgeving en-regels

1. Belangrijke maatregelen voor weidevogels

- Stalmest (ruige mest) is het beste voor weidevogels en hun kuikens (en vernatting).
- Aanvullend op de wat intensievere percelen een dikke fractie drijfmest in stroken trekt ook kuikens
- Mozaïek van bemesting over tijd en over percelen voor insecten aantrekkling, voldoende kruidenrijk grasland, jaarrond beheer.
- Mestscheiding om niet teveel nutriënten te verliezen.
- Bovengronds uitrijden moet mogelijk zijn (onder voorwaarden).

2. Voor extensieve bedrijven is meer flexibiliteit

Extensieve bedrijven: max. 1 a 1,5 GVE, liefst met ruige mest, stikstof arm bedrijf en x% rustperiode in broedseizoen.

- Geen extra invoer, minder uitspoeling, minder regels
- Minder administratieve lasten
- Doelgericht werken niet maatregelgericht
- Geen kalendersturing, verruiming het najaar voor ruige mest.
- Geen voorwaarden voor methoden voor aanbrengen

Aanpassingen voor vergaande natuurinclusieve bedrijven?

3. Aanpassing van de regels

- Geen doortelling van aanvoeren extra biomassa.
- Bovengronds uitrijden mogelijk maken voor extensieve bedrijven. Niet alleen als uitzondering.
- Geen of vereenvoudiging mestvervoersbewijs (verklaring) bv pacht van natuurgronden nodig voor uitrijden op gronden andere eigenaren en één boekhouding
- Uitstoot/beloning per CO₂ meter per hectare en niet per liter melk
- Vaste periode voor verschillende typen mestuitrijden en methoden
- Kruidenrijke randen tellen niet meer mee voor de boekhouding

Bespreking met experts

Vragen:

- Herkennen jullie deze punten van agrariërs? Welke punten ontbreken?
- Drie categorieën van agrariërs onderscheiden? Tbmestwetgeving en regelgeving?
  - Extensief (1 a 1,5 GVE)
  - Natuurinclusief?
  - Gangbaar?
- Waar ga je dan op sturen voor dienatuurinclusiefboeren?
- Wat is een goed stalsysteem? Zowel voor ruige mest als drijfmest?
- Aanvullende punten?

Bijlage 5. Overzicht bijdragers

Aanwezigen bij de expert- (3) en twee praktijkdeskundigen-bijeenkomsten (1 en 2)

Henriëke Paul (LNV); bijeenkomst 1, 2 en 3

Coen de Vos (LNV); bijeenkomst 1

Barend van Wonderen (LNV); bijeenkomst 3

Mart Ros (Wageningen Environmental Research); bijeenkomst 1 en 3

Astrid Manhoudt (HVHL); bijeenkomst 1, 2 en 3

Anne Jansma (HVHL); bijeenkomst 1 en 3

Alex Datema* (voorzitter BoerenNatuur, melkveehouder); bijeenkomst 1, 2 en 3

Carleen Weebers (BoerenNatuur); bijeenkomst 1, 2 en 3

Dorien Jansen (BoerenNatuur); bijeenkomst 1, 2 en 3

Stef Huijgen (voorzitter collectief Eemland); bijeenkomst 1

Klaas Wim Jonker (voorzitter collectief Hollands Noorden); bijeenkomst 1

Jitze Peenstra (biologisch vleesveehouder en gebiedscoördinator It Lege Midden); bijeenkomst 1

Klaas Oevering (biologisch melkveehouder en bestuurslid collectief Súdwestkust); bijeenkomst 1

Freek van Leeuwen (biologisch melkveehouder); bijeenkomst 1
Bote de Boer (melkveehouder, gebiedscoördinator collectief Súdwestkust); bijeenkomst 1
Jarno Bisschop (biologisch melkveehouder); bijeenkomst 1
Sjaak Hoogendoorn (melkveehouder, oud voorzitter collectief Water, Land en Dijken); bijeenkomst 2
Arie van den Berg (biologisch melkveehouder); bijeenkomst 2
Egbert Zorgdrager (biologisch melkveehouder); bijeenkomst 2
Harm van Hoeve (akkerbouwer); bijeenkomst 2
Wim Mostert (melkveehouder en bestuurslid ANV Hollands Noorden); bijeenkomst 2
Henk Siepel (hoogleraar dierecologie Radboud Universiteit); bijeenkomst 3
Celine Roodhart (Vogelbescherming Nederland); bijeenkomst 3
Jan de Wit (zelfstandig adviseur); bijeenkomst 3
Age Flapper (bestuurslid en coördinator collectief Súdwestkust); bijeenkomst 3
Ed de Meijer (bestuurslid collectief De Groene Klaver); bijeenkomst 3
Nyncke Hoekstra (Louis Bolk Instituut); bijeenkomst 3

* voorzitter van de drie bijeenkomsten